

O'QUVCHILARDA KRITIK VA KREATIV FIKRLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Shaxmuradova D.A.

*Qashqadaryo viloyat Pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim
kafedrasi katta o'qituvchisi*

Tayanch so'zlar: ko'nikma, kritik fikrlash, kreativ fikrlash, qobiliyat, savol, muammo, taxmin, xulosa.

Ключевые слова: умение, критическое мышление, творческое мышление, способность, вопрос, проблема, догадка, вывод.

Key words: skill, critical thinking, creative thinking, ability, question, problem, guess, conclusion.

Резюме: Mazkur maqola o'quvchilar ta'limiy ko'nikmalaridan kritik va kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish xususida bo'lib, kritik va kreativ fikrlash tushunchalarining mazmun-mohiyati, kritik va kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish haqida ma'lumotlar bayon qilingan.

Резюме: В данной статье речь идет о формировании навыков критического и творческого мышления на основе учебных умений учащихся, содержании и сущности понятий критического и творческого мышления, формировании и развитии навыков критического и творческого мышления.

Summary: This article discusses the development of critical and creative thinking skills based on students' learning skills, the content and essence of the concepts of critical and creative thinking, and the development and development of critical and creative thinking skills.

Bugungi kunda ta'lim sohasida olib borilayotgan keng ko'lamlı islohotlar, ta'lim mazmunini takomillashtirishga oid qabul qilingan hukumat qarorlari, ta'limni hayot bilan bog'lashni, o'qitish samaradorligini oshirishni, tez taraqqiy etib borayotgan jamiyat uchun har tomonlama rivojlangan, hayotda duch keladigan muammoli vaziyatlarga yechim topa oladigan, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalab, yetishtirishni talab qiladi. Bu o'rinda ta'lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarning kirib kelishi va qo'llanishi davr talabi bilan bevosita bog'liqdir. Shuning uchun ham yosh avlodni rivojlangan huquqiy madaniyatli qilib tarbiyalash pedagog kadrlardan yangicha yondashuv hamda ijodkorlik, kreativlik va kritik fikrlashni talab etadi. Avvalo boshlang'ich

sinf o'quvchilarda fikrlash qobiliyatini shakllantirishda tanlanadigan zamonaviy ta'lim texnologiyalarini ijtimoiy buyurtma sifatida mavjud davlat talablariga va bozor iqtisodiyoti talablariga moslashtirish hamda ilmiylik tamoyili asosida ishlab chiqish, nazariya bilan amaliyotning o'zaro aloqadorligini ta'minlanishi va yana albatta o'zida insonparvarlik va demokratik xususiyatlarni aks ettirishiga alohida ahamiyat berish zarur.

Bugungi kunda o'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish juda muhim, chunki u murakkab va axborotga boy dunyoda samarali harakat qilish imkoniyatini beradi. Bu muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi, ongli qarorlar qabul qilishga yordam beradi va muammolarni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Bu ta'lim, martaba muvaffaqiyati va kundalik hayotda qimmatli mahorat bo'lib, odamlarga turli kontekstlarda yanada aniqroq va tanqidiy fikr yuritish imkonini beradi.

Tanqidiy fikrlash o'quvchilarni eslab qolishdan tashqariga bilim bilan faol shug'ullanishga undaydi. U o'rganishga bo'lgan ochlikni va sinfdan tashqariga chiqadigan intellektual qiziqishni rivojlantiradi.

Tanqidiy fikrlashni samarali qo'llash axborotni tahlil qilish, qaror qabul qilish va muammolarni hal qilishda maqsadli va uslubiy yondashuvni o'z ichiga oladi. Tanqidiy fikrlashni mohirlik bilan qo'llash uchun quyida amaliy qadamlar keltirilgan:

Muammo yoki savolni aniqlang: E'tiboringizni talab qiladigan muammo yoki savolni aniq belgilashdan boshlang. Siz hal qilmoqchi bo'lgan yoki tushunmoqchi bo'lgan masala haqida aniq gapiring.

Tegishli ma'lumotlarni to'plash: Muammo yoki savolga tegishli ma'lumotlar, ma'lumotlar va tasdiqlovchi dalillarni to'plang. Ishonchli manbalarga ishonib va turli nuqtai nazarlarni ko'rib chiqing.

Savolning taxminlari: Fikrlash jarayoniga yoki mavjud ma'lumotlarga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan har qanday asosiy taxminlar yoki noto'g'ri fikrlarni aniqlang. Obyektivlikni saqlash uchun ushbu taxminlarni diqqat bilan o'rganing.

Ma'lumotni tahlil qilish: Axborotni kichikroq qismlarga ajrating va har bir elementni sinchkovlik bilan tekshiring. Shakllar, aloqalar va kelishmovchiliklarni qidiring.

Bir nechta nuqtai nazarni ko'rib chiqing: Muammo yoki savol bilan bog'liq turli nuqtai nazar va dalillarni o'rganing. Boshqalar muammoga qanday yondashishlari mumkinligini ko'rib chiqing.

Dalillarni baholash: Sizning ixtiyoringizda bo'lgan dalillarning ishonchliligi, o'rinliligi va kalibrini baholang. Axborot manbalarigizning ishonchliligini va ma'lumotlaringizning aniqligini tasdiqlang.

Shaxsiy nuqtai nazaringizni shakllantirish: Tahlilingiz va baholashingiz asosida o'z nuqtai nazaringizni yoki gipotezangizni tuzing. O'z pozitsiyangizni yoki xulosangizni aniq ifodalang. O'z nuqtai nazaringizni yoki gipotezangizni sinchkovlik bilan tahlil qilish va baholash asosida shakllantiring. O'z nuqtai nazaringizni yoki yakuniy qaroringizni aniq ifoda eting.

Fikr va mulohazalarni izlang: O'z g'oyalaringizni boshqalar bilan baham ko'ring va konstruktiv tanqid va fikr bildirishni rag'batlantiring. Bu jarayon sizning fikringizni aniqlashtirishga va yashirin kamchiliklarni ochishga yordam beradi.

Natijalarni ko'rib chiqing: Qarorlaringiz yoki xulosalaringizning mumkin bo'lgan natijalari va oqibatlari haqida o'ylab ko'ring. Ular turli manfaatdor tomonlarga yoki stsenariylarga qanday ta'sir qilishi mumkinligini ko'rib chiqing.

Axborotli qarorlar qabul qiling: Yaxshi qarorlar qabul qilish yoki tavsiyalar berish uchun tanqidiy fikrlash qobiliyatingizdan foydalaning. Sizning tanlovingiz dalillar va asosli asoslarga asoslanganligiga ishonch hosil qiling.

Mulohaza yuritish va o'rganing: Keyinchalik natijalar bilan shug'ullaning. Samarali bo'lgan narsalarni baholang va yaxshilashdan foyda ko'radigan sohalarni aniqlang. Har doim esda tutingki, tanqidiy fikrlash doimiy ravishda o'sib boruvchi qobiliyatdir, uni doimiy amaliyot orqali oshirish mumkin.

Kreativlik so'zi ilk bor 1922-yilda AQSh olimi D. Simpson tomonidan qo'llanilgan. Ushbu atama orqali shaxs qolipdagi, stereotip, odatiy tafakkurdan voz kechish qobiliyatini ta'riflagan. Kreativlik (lot. creatio - yaratish, vujudga keltirish) - bu insonning noodatiy g'oya, fikr bera olish, muammolarni takrorlanmas, original yechimini topish, tafakkurning an'anaviy shakllaridan voz kecha olishga bo'lgan qobiliyatidir.

K. Rodjers (1944) kreativlik deb muammolarni yangi yechimi va biror narsa, voqea, holatni ifoda etishning yangi usullarini aniqlashni tushunadi. Kreativlik bilan shaxs va intellektual xossalar taqqoslangan tadqiqotlar katta ahamiyatga egadir. Intellektual xossalar bilan taqqoslash bo'yicha tadqiqotlar D. Gilford tomonidan amalga oshirilgan. Kreativlik - bu insonning shaxsiy xususiyati bo'lib, uning o'z-o'zini takomillashtirib va rivojlantirib borishi bilan bog'liq. Kreativlik (lot., ing. "create" - yaratish, "creative" yaratuvchi, ijodkor) - individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi.

Bolalarda kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga e'tibor qaratish zarur:

1) ular tomonidan ko'p savollar berilishini rag'batlantirish va bu odatni qo'llab-quvvatlash;

2) bolalarning mustaqilligini rag'batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirish;

3) bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratish;

4) bolalarning qiziqishlariga e'tibor qaratish.

Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi:

1) o'zini tavakkaldan olib qochish;

2) fikrlash va xatti-harakatlarda qo'pollikka yo'l qo'yish;

3) shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;

4) boshqalarga tobe bo'lish;

5) har qanday holatda ham faqat yutuqni o'ylash.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish usullari va vositalariga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri o'qituvchi-o'quvchilar hamkorligi ekanligiga alohida e'tibor qaratildi. Ma'lumki, ta'lim jarayoni ikki yoqlama xarakterga ega bo'lib, o'qituvchi va o'quvchilarning teng munosabatlaridan tashkil topadi. Bu jarayonga rahbarlik qiluvchi o'qituvchi ta'lim jarayonining to'g'ri tashkil etilishi, ta'lim maqsadlarining to'g'ri amalga oshirilishi va ta'lim natijalari uchun javobgar shaxs hisoblanadi. Ammo bu, ta'lim jarayoni o'qituvchining to'liq hukmronligi ostida amalga oshadigan jarayon, degan noto'g'ri fikrning tug'ilishiga asos bo'la olmaydi. Hozirgi davr talabi ham kimnidir bo'ysundirish orqali emas, balki hamkorlik munosabati yordamida ijobiy natijaga erishishdir. Ta'lim jarayonida o'quvchilar faoliyatining shakllanishi fan asoslarini o'zlashtirishga oid mexanizmgina bo'lib qolmasdan, balki shaxsning umumiy ijtimoiy-madaniy qobiliyatlarini tarkib toptirishga ham qaratilishini unutmazlik lozim. Bizningcha, o'quv vaziyati ta'lim jarayonini tashkil qiluvchi o'zgaruvchan tizim sanalib, u quyidagicha ikki qismdan iborat:

– o'qituvchi bilan o'quvchilar hamkorligi;

– o'quvchilarning o'zaro bir-birlari bilan hamkorligi.

O'quvchi o'qitish va tarbiyalash jarayonining o'zidayoq bilim va tarbiya oluvchi shaxsga aylanadi. Sh.A. Amonashvili ta'lim jarayonida o'quvchi bilan hamkorlik munosabatini o'rnatish lozimligini ta'kidlab, shunday deydi: «O'quvchining o'quv-biluv faoliyati nafaqat qiziqarli o'quv materiali va uni tushuntirishning turli metodlari vositasida, balki pedagogning ta'lim jarayonidagi muomala xarakteriga ko'ra tartibga solinadi. Mehr, ishonch, hamkorlik, hurmat mavjud bo'lgan muhitda o'quvchi o'quv topshiriqlarini oson o'zlashtiradi. Yutuqlari, mustaqil fikri, ijodiy izlanishlari yuqori baholanayotganini ko'rgan o'quvchi yanada

murakkab bo'lgan o'quv topshiriqlarini bajarishga intila boshlaydi». O'qitishda muammoli ta'limdan foydalanish ham, kreativ qobiliyatni shakllantirishda samarali hisoblanadi. O'quvchilarning biror-bir haqiqatni mustaqil izlashi va kashf etishi bilan bog'liq bo'lgan ta'lim metodlaridan evristik yoki tadqiqotchilik metodlari bilan birga o'quvchilarni ijodiy fikr "laboratoriyasi"ga olib kiradigan jarayon ham asosiy ahamiyatga egadir.

Buyuk olim V.A.Slastinin ijodkorlikning asosiy xislatlarini quyidagicha belgilagan: shaxsning ijodiy motivatsiyani qo'llaganligi, qiziquvchanlik, ijodiy qiziqish, ijodiy yutuqlar, peshqadamlikka va o'z kamolotiga intilish kreativlik, bu - xayoliy qarash; baho bera olish qobiliyati va o'z kamolotiga intilish; ijodiy faoliyatiga hamkorlik va o'zaro yordam berish qobiliyati;

Kreativ salohiyatga ega o'quvchilar boshqalarga taqlid qilmasdan, o'zlari tanlagan faoliyatlarining barcha bosqichlariga kreativ va mustaqil yondashadilar. Shuning uchun ham kreativ ta'lim texnologiyalaridan boshlang'ich sinf o'quvchilarining sinfdan tashqari faoliyati davomida qo'llash maqsadga muvofiqdir. Bunda tarbiyachi yo'naltiruvchi, o'quvchi ijodiy loyihalovchi sifatida ishtirok etadi.

O'qituvchining ham dars jarayoniga kreativ yondashuvi o'quvchilarning darsda berilgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishlari, qo'llay olishlari uchun muhim omil sanaladi. O'qituvchining kreativligi darsda ikki holatni kafolatlaydi:

- Past o'zlashtiruvchi o'quvchilarni, darsda "bir xillik" dan zerikkan o'quvchilar e'tiborini dars jarayoniga jalb etish va qiziqitirish;
- O'quvchilarda kreativ fikrlash va ijodiy faoliyatni aniqlash va rivojlantirish, rag'batlantirish uchun imkoniyat yaratadi.

O'quvchilarni kreativ fikrlashga o'rgatish uchun tavsiyalar:

- Yangi g'oyalar qabul qiling, bir xillikdan qoching, bu darsni boshlashingizdan tortib, o'tilgan mavzuni mustahkamlashda, yangi mavzuni bayon qilishingizda o'z aksini topsin. O'quvchi uchun yangilik bo'lsin. Bu o'quvchida a'lo kayfiyatni va darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Sinf xonasi o'quvchiga yoqadigan bo'lishi kerak. Sinf xonasining o'quvchiga yoqadigan qilib bezatilishi uning o'zini erkin va qulay his qilishiga yordam beradi.
- Darsni audio va videolardan foydalanib o'tish kerak.
- Darsni hayotga bog'lab o'tish kerak. O'quvchi faqat sinfdan o'tirishi kerak emas, vaqti bilan tashqariga olib chiqib dars o'tish ham yaxshi samara beradi. O'quvchi o'zi hayotida ana shu o'rganganlarini qo'llaydi.

- Darslarda sahna ko‘rinishlardan foydalanish kerak. O‘quvchi keng doirada o‘zini tutishni o‘rganadi.
- Mavzuni o‘rgatishda rasmlardan foydalanish. Masalan, bitta hikoya uchun 5 ta rasm. O‘quvchi hikoyaning mazmuniga qarab rasmlarni o‘rniga qo‘yadi.
- Darslarda topishmoq o‘yinlardan foydalaning. O‘rganish jarayoni xursandchilik bilan o‘tadi. O‘quvchini qiyinchiliklarni yengishga tayyorlaydi.
- Ijodkorligini oshirish uchun o‘quvchi mavzuga mos ko‘rgazmalarni ko‘rib tursin, mavzudagi voqea-hodisani tasavvur qila olsun. Bu o‘quvchining mavzuga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.
- O‘quvchining diqqatini jalb qilishda ko‘rgazmalardan keng foydalanish kerak. Masalan, taqdimot qilib ko‘rsatish.
- Darsni ertak sifatida olib borish, qiziqarli hikoyaga bog‘lab o‘tish, o‘quvchining yoqtirgan filmiga bog‘lab o‘tish ham o‘quvchining darsga qiziqishini oshiradi.
- Darsda o‘quvchilarni turli xil g‘oyalarga undang. O‘quvchi fikrini erkin aytsin. Bunda guruhlar bilan ishlash metodidan foydalanish yaxshi natija beradi.
- Toqatli bo‘lish kerak. Bu o‘quvchiga darrov baho berib qo‘yishdan saqlaydi. Yana kechirimlilik, mehribonlik, mas‘uliyat va o‘quvchini eshita olish-bu o‘quvchini fanni sevishi va yaxshi o‘zlashtirishiga yordam beruvchi omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, har bir boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘z o‘quvchilarining kritik va kreativ fikrlash qobiliyatlarini o‘z vaqtida aniqlashi va doimo rivojlantirib borishi shart va zarur. Bugungi kundagi islohotlarning asosiy maqsadi ham o‘quvchi va yoshlarning o‘ziga xos kritik va kreativ qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev rahbarligidagi 2023- yil 23-avgust kuni kengaytirilgan videoselektor yig‘ilishining 28-sonli yig‘ilish bayoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirining “Umumiy o‘rta ta‘lim maktablari uchun 2023-2024-o‘quv yiliga mo‘ljallangan tayanch o‘quv rejani tasdiqlash to‘g‘risida”gi 125-sonli buyrug‘i. 2023-yil 15-may.
3. “Boshlang‘ich sinflarda o‘qitishning zamonaviy metodikasi” dasturi doirasida trening ishtirokchisi qo‘llanmasi. Toshkent – 2023
4. www.uzedu.uz – Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligining rasmiy veb sayti
5. www.infocom.uz – O‘zbekiston axborot kommunikatsiya texnologiyalari